

Murski Soboti. Dokončno likvidacijo vseh teh zavodov je izvedla Narodna banka, podružnica v Murski Soboti.

Leta 1953 sem ustanovil po naročilu občinskega ljudskega odbora »Mestno hranilnico« in jo vodil do ustanovitve komunalne banke. Njen ravnatelj sem bil do 1. junija 1956, ko je postala banka okrajna komunalna banka.

Teme o bankarstvu v Murski Soboti ne moremo zaključiti brez opisa finančnopolitičnih ukrepov iz leta 1931 in njihove posledice na kreditne ustanove. Zaradi dezorganiziranega gospodarstva v času prve svetovne vojne in njej sledeče inflacije se je naš kmet prekomerno zadolžil. Dokler je trajalo razvrednotenje denarja, je z lahkoto plačeval visoke obresti in tudi glavnico, ker so v enaki meri z razvrednotenjem denarja poskočile tudi cene njegovih pridelkov. Zaradi stabilizacijskega (francoskega) posojila in zaradi deflacijske politike je prizadel kmečke pridelke strašen padec cen. Vlada SHS je spoznala, da je treba nekaj storiti, da ne bi prišel večji del kmečkih posestev na bo-

ben. Z zakonom iz leta 1931 so bili skoraj vsi kmečki dolgovi blokirani; to je pomenilo, da banke niso imele pravice, izterjati svojega denarja od kmetov. Pozneje je bilo določeno, da se s petdesetodstotnim odpisom znižajo kmečki dolgovi na polovico in da se predpiše za to polovico dolgoletni moratorij. To je ena stran tega problema. Banka ni mogla izterjati svojega denarja, plačati pa je morala svoje obveznosti na pokaz. To je druga stran problema. Prezadolženi kmet na eni strani, nelikvidna in morda pasivna banka na drugi strani. Konec koncev so sprejeli kompromisno rešitev, da se postavijo pod zaščito banke, če to zahtevajo. Nastalo finančno mrtvilo je trajalo do leta 1937, ko so začeli zavodi normalno poslovati. Dodam naj še, da je »Kreditna banka« v Murski Soboti prebrodila kritične čase brez zaščite.

OPOMBA

1. Run je strokovni izraz za množično in panično dviganje hranilnih vlog. Zaradi runa je morala marsikatera banka zapreti svoje šalterje.

RAZVOJ SLOVENSKEGA URARSTVA

VESNA BUČIČ

I

Kulturnozgodovinski oddelek Narodnega muzeja v Ljubljani je v okviru svojih nalog, ki so usmerjene na sistematično obdelovanje gradiva posameznih umetno-obrtnih panog, priredil leta 1961 razstavo ur pod naslovom »Ure skozi stoletja«.

Narodni muzej hrani največjo in najbolj proučeno zbirko ur na področju Slovenije, zato je lahko prikazal razvoj kronometrije v glavnem z originalnimi predmeti, manjkajočo vrzel do prvih ohranjenih primerkov pa je ponazoril z fotografijami. Čez 120 izbranih eksponatov je bilo razstavljenih tako, da so sledili stilnemu razvoju evropske umetne obrti, obenem pa je bil prikazan tudi tehnični razvoj mehanizma ure. Petdeset fotografij je ponazarjalo razvoj stolpnih ur, stare urarske delavnice in različne načine za merjenje časa. Ker je bila tema razstave prikazana razvojno-kronološko, so bile ure razstavljene brez razlike na svoj izvor. Našla pa sem, ko sem pripravljala gradivo, nekaj primerkov ur s signaturami domačih mojstrov. Privlačnost te razstave je bila, da so skoraj vse ure tekle; zasluga za to gre tov.

Metodu Bajcu, ki je kot amater z vso ljubeznijo spravil te merilce časa v njihovo osnovno funkcijo.

V letu 1964 je muzej Primenjene umetnosti v Beogradu priredil razstavo ur pod naslovom »Kučni sat — stilski razvoj kroz vjekove«. Na tej razstavi so sodelovale vse republike in so hkrati prikazale zgodovinski razvoj svojega urarstva. Raziskava tega materiala po vseh muzejih Jugoslavije in privatnih zbirkah ter pregledovanje arhivov je dalo odlične rezultate, katerih izsledki so izšli v katalogu omenjene razstave. Moj članek naj osvetli doslej skoraj popolnoma neznano vejo umetne obrti pri nas — razvoj urarstva in domačih delavnic na področju Slovenije.

II

Narodi z razvito tehniko in industrijo posevčajo posebno pozornost urarstvu in tudi mnogo pišejo o njegovem zgodovinskem razvoju. Spoznanje časa in njegovo merjenje je gotovo povezano s spoznanjem večnih enakomernih sprememb v naravi. Stalno zaporedje letnih časov, noči in dnevov, enako-

merno gibanje Zemlje in drugih planetov je bilo treba povezati s posebno napravo, ki jo danes imenujemo ura. Sonce, ki je bilo človeku prvo merilo časa, je omogočilo tudi prvo sončno uro. Najstarejše merjenje časa po soncu je bilo merjenje dolžine sence, ki jo navpično telo v določeni dobi dneva vrže na vodoravno površino. Palico, ki je metala senco, so kasneje Grki imenovali gnomon, in od tod tudi ime gnomonika, nauk o sončnih urah. Od prve sončne ure pa do današnjih ur, urejenih s pomočjo dognanj atomske fizike so pretekla mnoga tisočletja. In čeprav je medtem mehanična ura izpodrinila stalno uporabo sončne ure, je vendarle ta ostala nepogrešljivi regulator modernih kronometrov.

Od sončne ure nas nadaljnji razvoj pelje k vodnim in peščenim uram ter uram na izgorevanje, pri katerih nas znižani nivo tekočine ali peska opozarja na minevanje časa.

Najstarejša ura na iztek vode je iz časa faraona Amenofisa III (1415—1380 pr. n. e.), medtem ko je najstarejša vodna ura na pritok iz rimskih časov. Neodvisno od dnevnega časa je merila čas klepsidra, posebna vodna ura, ki jo je okrog leta 240 pr. n. e. izumil neki Ktesibius. Grki in Rimljani so jo uporabljali v sodnih dvoranah. Antični in arabski viri nam poročajo o vodnih urah, ki so — dopolnjene s kolesjem — kazale astronomske podatke in premikale figure. Vodne ure so v zgodnjem srednjem veku uporabljali v samostanih, kjer so se tu in tam ohranile do XVII. stoletja. Misel, da bi za merjenje časa uporabili enakomerno izgorevanje olja ali voska, je prastara. S črtami opremljene sveče so bile v samostanih dolgo edini pripomoček za določevanje časa ponoči. Ure na olje, znane že v XVII. stoletju, so oljenke in so služile, dokler jih ni izpodrinila električna luč. Čas na teh oljenkah pa se je čital na steklenici, zaznamovani s črtami po tem, koliko olja je izgorelo.

Sončne ure starih narodov so merile čas po temporalnem času, ki je delil dan od vzhoda do zahoda sonca na 12 kratkih in 12 dolgih delov, kar je bilo odvisno od tega, kakršen je pač bil letni čas.

Revolucionarni preobrat pri merjenju časa na prehodu XIII. v XIV. stoletje je povzročil izum mehanične ure na zobata kolesa. Takrat so morali spremeniti tudi način merjenja časa, ker ti novi kronometri niso mogli slediti neenakomerni razdelitvi, ampak so morali kazati vse ure enako. Tako so dan in noč razdelili na 24 enakih delov, ki so jih šteli od polnoči do polnoči in to je današnji ekvinkocialni čas.

Prva mehanična stolpna ura na utež je omenjena v XIV. stoletju v Dantejevi Bo-

žanski komediji. Ne poznamo pa njenega izumitelja niti prvih primerkov te vrste ur. Izdelovali so jih v sorazmerno primitivnih kovačnicah, načrte zanje pa so pripravili učenjaki - matematiki, fiziki, astronomi. Ti mehanizmi so kmalu kazali razen ur tudi dneve, tedne, mesece, leta, lunine mene, velikokrat pa so bili opremljeni s premičnimi figuricami, ki so se ob polnih urah prikazale iz ohišja, večkrat tudi z glasbeno spremljavo. Viri nam povedo, da so take ure krasile cerkvene stolpe in magistrature evropskih mest že v XIV. stoletju, v XV. pa niso bile več nobena redkost.

Prehod od velikih stolpnih ur na prenosne hišne ure predstavljajo v XIV. stoletju gotške železne stenske ure z mehanizmom za bitje in budilko. Kolesje je bilo odprto, vgrajeno med štiri vogalne stebričke ali vstav-

Sl. 1

ljeno v ploščat okvir. To so po tipu in obliki le pomanjšane javne ure s cerkvenih stolpov ali magistratov. Z izumom spirale v XV. stoletju, ki je zamenjala pogon s silo uteži, je urarstvo premagalo še zadnjo oviro in je tako odprlo pot razvoju ur v številnih variantah vse do današnje ročne ure. Ure so tako postale tudi koledarji; dragoceni primerki so bili opremljeni z napravami za igranje, avtomati, planetariji in podobno. Od tedaj so se ure podrejele tudi stilnim zahtevam likovne umetnosti in tako postane ura poleg svojih funkcionalnih vrednosti tudi estetski predmet hišnega interiera. Najbolj razkošne ure so izdelovali v renesansi v Nemčiji, Franciji in Angliji, v dobi baroka in klasicizma pa so tekmovali s temi deželami še Avstrija, Italija, Holandija in Švica. Z uvedbo nihala kot regulatorja se pojavijo v začetku XVII. stoletja prve visoke stoječe ure in vodstvo v njihovi kvalitetni produkciji prevzame London. Francozi pa so, posebno v XVIII. stoletju, izoblikovali svoj tip visoke stoječe ure v slogu svojega bogatega rokokojskega pohištva.

V XVI. stoletju so izumili tako imenovano nürnberško jajce. To pomeni začetek žepne ure, ki pa je vse do prejšnjega stoletja imela mesto na traku ali verižici okoli vratu ali pa za pasom. Neki viri kažejo, da so obstajale okrogle urice v velikosti oreha že v drugi polovici XV. stoletja. Na vsak način pa je domovina žepnih ur Nemčija; med mestih je vodil Nürnberg, malo kasneje pa še Augsburg in München. Pod vplivom renesanse se pojavi žepna ura v vseh mogočih oblikah. Ko pa v XVII. stoletju prevzame vodstvo Francija in malo kasneje Anglija, postanejo žepne ure dragocen nakit, izdelan iz najplemenitejšega materiala. V XVIII. stoletju nasta-

nejo nova urarska središča v Švici, ki doživijo v XIX. in XX. stoletju svoj največji vzpon.

Prvi izdelovalci mehaničnih ur so bili v glavnem kovači. Tisti, ki so se ukvarjali v glavnem samo s tem delom, so bili svobodni mojstri, to se pravi, da niso pripadali nobenemu cehu. Izdelovalci manjših ur v XV. in XVI. stoletju so bili v glavnem ključavničarji in zelo redko so imeli tudi naziv urarja. Ti urarji-ključavničarji so pripadali do leta 1565 ključavničarskemu cehu, kjer so tudi delali svoj mojstrski izpit. Šele takrat so ustanovili v Nürnbergu urarski ceh, k njim pa so 1699. leta pristopili tudi izdelovalci stolpnih ur. V XVIII. stoletju so se razvile urarske manufakture, ki so zalagale zaradi večje zmogljivosti širši krog odjemalcev. Že v začetku XIX. stoletja so se pojavili prvi stroji za serijsko izdelovanje ur. V drugi polovici prejšnjega stoletja pa se je vse bolj uveljavljala tovarniška proizvodnja, ki je prisilila urarje, da so postali v glavnem samo popravjalci ali monterji tovarniško izdelanih ur.

III

Kot povsod na svetu je tudi v Sloveniji veliko sončnih ur, ki predstavljajo verjetno njene najstarejše merilce časa. Bogastvo slovenske likovne umetnosti so njene freske in javne sončne ure, izdelane v tej slikarski tehniki, so krasile že v srednjem veku mnoge cerkvene stene in zidove javnih stavb. Večkrat so bile sončne ure narejene samo z linearno risbo, kot so to ure iz XVII. stoletja na zidu samostana v Bistri. Največkrat pa so to bile velike freske na južni strani cerkvenih sten, kjer sta številčnica in gnomon

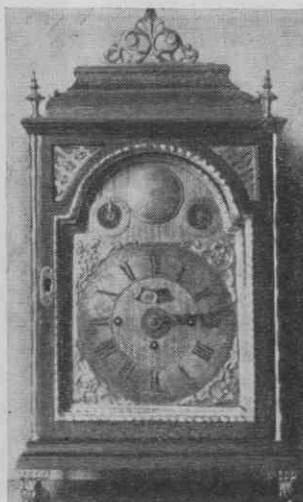
Sl. 3

Sl. 4

Sl. 5

Sl. 6

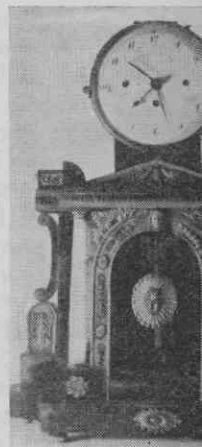

- Sl. 1. Sončna ura iz prve pol. XVIII. st., freska Franca Jelovška na cerkvi na Brdu pri Lukovici
- Sl. 2. Sončna ura iz posrebrene medenine z letnico 1759, last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 3. Tabernaklasta ura s sign. »Hoffman in Laybach«, sreda XVIII. st., last Mestnega muzeja v Ptuju
- Sl. 4. Nočna ura s sign. »Hoffmon fecit« in letnico 1746, last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 5. Tabernaklasta ura s sign. »Andreas Suppantšitsch in Laybach«, konec XVIII. st., last Mestnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 6. Tabernaklasta ura s sign. »Baldhauser Hoffman in Lâybach«, kraj XVIII. st., last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 7. Tabernaklasta ura s sign. »Baldhauser Hoffman in Lâybach«, kraj XVIII. st., last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 8. Tabernaklasta ura s sign. »Georg Widenman in Leybach«, kraj XVIII. st., privatna last
- Sl. 9. Stoječa ura s sign. »Anton Regally in Laybach«, zač. XIX. st., last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 10. Stenska ura s sign. »Anton Regally in Laybach«, zač. XIX. st., last Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb
- Sl. 11. Stoječa ura s sign. »Baldhauser Hoffman in Laybach«, zač. XIX. st., last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 12. Stoječa ura s sign. »Leonhard Heichele in Laybach«, zač. XIX. st., last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 13. Stoječa ura s sign. »Leonhard Heichele in Laybach«, zač. XIX. st., last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 14. Stoječa ura s sign. »Nic. Rudholzer in Laibach« sreda XIX. st., last Mestnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 15. Stoječa ura s sign. »Fried. Hoffman in Laybach«, zač. XX. st., last Narodnega muzeja v Ljubljani
- Sl. 16. Tabernaklasta ura s sign. »Primus Okrolni in Cilli«, druga pol. XVIII. st., last MUO Zagreb
- Sl. 17. Žepna ura v obliki molitvenika s sign. »Antoni Anitsch in Mährburg«, last Gradškega muzeja, Varaždin
- Sl. 18. Isto kot sl. 17 — zadnja zaporna plošča s signaturo
- Sl. 19. Stoječa ura s sign. »Joh. Fischer in Marburg«, zač. XIX. st., last MUO, Zgb.
- Sl. 20. Tabernaklasta ura s sign. »Thomas Vyzschiz in Zirkniz 1759«, last Narodnega muzeja v Ljubljani

Vse slike so foto Vesne Bučić, slike 10, 16 in 19 pa so foto Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb

Sl. 13

Sl. 19

poznali že v XV. stoletju. Prvi podatek o taki uri je iz XVI. stoletja v knjigi izdatkov ljubljanskega magistrata, kjer piše, da je »leta 1582 izplačano urarju Casparju Windischerju za popravilo mestne ure na mestnem stolpu 14 florintov«, a za »3 funte svinca, pol funta olja in enega klesarja« so izplačali 14 krajcarjev (klesar je verjetno izklesal uteži).¹ Bržkone gre za uro na stolpu starega ljubljanskega magistrata. Urarje-popravljalce verjetno iste ure zasledimo ponovno šele v XVII. stoletju. Dve leti kasneje najdemo v istih knjigah ime novega urarja, ko je leta 1584 »urarju Eliasu izplačanih po nalogu magistrata 10 florintov za popravilo ure na cerkvi svetega Nikolaja.«² V istem stoletju se omenjata še dva urarja tujca pri popravljanju iste ure: Ludwig Felftrueff³ in Sakher Hans.⁴ Eden od računov za isto delo je izdan na ime cerkovnika z domačim imenom Jurij Železnik (Schelessnikh).⁵ Ker so ta popravila opravljena v sorazmerno kratkem časovnem presledku (1582—1596), bi bilo malo verjetno, da bi bili takrat v Ljubljani kar štirje urarji. Pri pregledovanju knjig ljubljanskih hišnih posestnikov⁶ v XV. stoletju nisem našla niti enega urarja, ki bi bil lastnik kakšne hiše, v XVI. stoletju pa jih je že nekaj. Zato predpostavljam, da so vsi prej navedeni urarji bili tujci, potujoči urarji, ki so se selili iz kraja v kraj in popravljali javne ure.

Naslednji podatek o mestni uri je iz XVII. stoletja. Urar Mihael Renner (Renner, Röner) je bil leta 1618 oproščen davka, »ker je oskrboval in popravljaval uro na ljubljanskem magistratu.«⁷ Leta 1627 je isto delo opravljal Matija Osel (Mathias Assl).⁸ Zelo je zanimiv podatek o izdelovalcu orgel Matiji Lindtnerju, »ki je dolžan popravljati rog in orglje na mestni uri.«⁹ Ta dragoceni podatek nam odkriva, da je imela ura na ljubljanskem

magistratu tudi igralni mehanizem, ki je bil verjetno povezan s kako pomično figuro. Ta je trobila v omenjeni rog, mogoče pa je bila to celo figuralna scena, spremljana z orgelsko glasbo? Tu bi ponovno naglasila neposredno bližino Avstrije in Italije, kjer so bile javne ure bogato okrašene s takimi prizori. V XVII. stoletju vemo še za dva urarja, ki sta popravljala mestno uro in bila zato oproščena davka. To sta bila Andrej Voglanič (1663)¹⁰ in Janez Jurij Kerler (Hans Georg Körler) (1686).¹¹ Peter Plocer iz Ptuja pa je leta 1674 napravil uro na zagrebški stolnici.¹² Ni znano, ali so ti urarji delali tudi ure za hišno uporabo. Po računih iz Mestnega arhiva v Ljubljani zvemo samo, da so popravljali javne ure. Železne gotske in renesančne ure na uteži se po svoji konstrukciji niso razlikovale od javnih ur in je njih rustikalno izvedbo mogoče napraviti kakšen bolj natančen kovač ali ključavničar. Morda so ti urarji popravljali uvožene ure, ki so bile v XVII. stoletju dokaj redke. Ure iz plemenitih kovin so popravljali v tujini, kar nam na ohranjenih urah v Sloveniji pričajo podpisi urarjev za popravila, največ z Dunaja.

Imena ljubljanskih urarjev se v XVII. stoletju posamič vrste skozi ves čas, kar pričča, da potrebe niso bile velike in da je bil za Ljubljano — in zelo verjetno tudi za njeno širšo okolico — dovolj en sam urarski mojster.

Ko se je v XVIII. stoletju prebivalstvo Ljubljane številčno povečalo, je bilo tudi več urarjev. Bogato arhivalno gradivo in razmeroma več ohranjenih ur s signaturami domačih mojstrov nam dajo sliko tedanjih ljubljanskih urarskih delavnic.

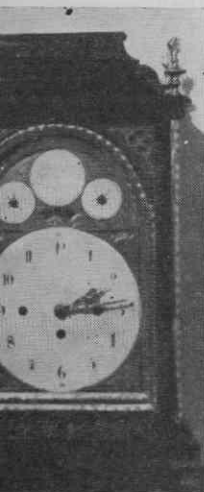
Za ilustracijo urarstva v Sloveniji bom navedla v nadaljnjem razpravljanju nekaj

ohranjenih ur iz urarskih delavnic v Mariboru, Celju in Cerknici, o njihovih mojstrih pa bo mogoče povedati kaj več, ko bo proučeno arhivsko gradivo v imenovanih krajih.

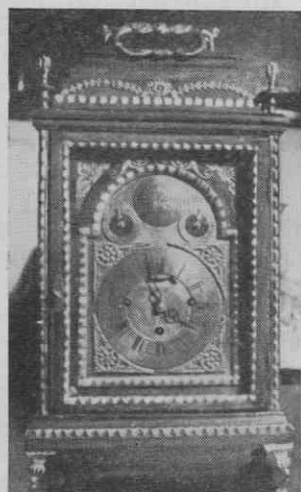
Medtem ko nam dajo arhivski podatki iz XVII. in iz prve polovice XVIII. stoletja samo imena ljubljanskih urarjev in nekaj skromnih podatkov, najdemo v drugi polovici XVIII. stoletja imena in podatke o tistih urarjih, katerih ure še danes krasi naše muzeje in privatne zbirke ter prav nič ne zaostajajo za sodobnimi vzorci z Dunaja ali Gradca.

V prvih letih XVIII. stoletja je omenjan urar Mihael Kriegler. O njem vemo samo, da je stanoval na Starem trgu in da je bil hišni lastnik.¹³ Leta 1718 so v Ljubljani zgradili nov rotovž, nad katerim se je znova vzdigoval peterostrani stolpič z mestno uro. Pri njeni izdelavi je sodelovala vrsta obrtnikov.¹⁴ Urar za velike mehanizme¹⁵ Baltazar Hofman (Balthazar Hoffman),¹⁶ verjetno prvi član ljubljanske družine, ki je v nepolnih 200 letih dala šest mojstrov, je napravil urin mehanizem. Pasar je napravil tri pozlačene in delno pobarvane številčnice, kovač vijake z maticami, ključavničar pa deloma pozlačene kazalce. Razen gonilnega mehanizma za tri številčnice, najverjetneje za ure, minute in sekunde, je imela ura tudi kroglo, katere pozlačena polovica je kazala lunine mene. Leta 1724 postane Balthazar Hoffman lastnik hiše, ki jo leta 1758 podeduje urar za velike mehanizme Ignacij Hofman (Ignatz Hoffman).¹⁷ Mestni muzej v Ptujju hrani uro v obliki tabernakla in s signaturo »Hoffman in Laybach« (sl. 3). Okrasna plošča mehanizma ima kvalitetno tolčeno rokokojsko ornamentiko in kaže na sredino XVIII. stoletja, predstavlja pa delo

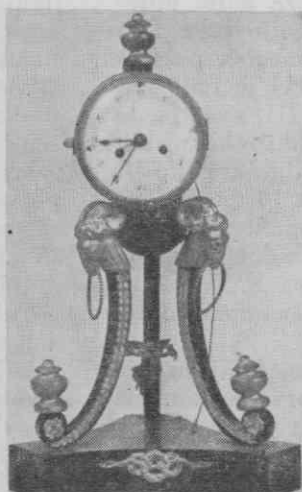
Sl. 7

Sl. 8

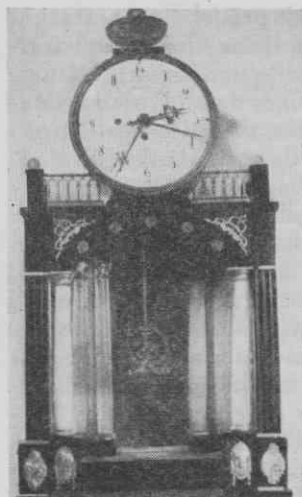

Sl. 9

Sl. 16

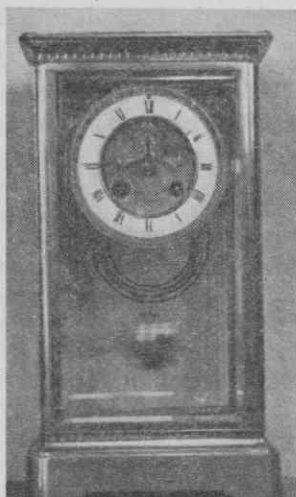

Sl. 12

Sl. 14

Sl. 15

Sl. 20

Baltazarjevega sina Ignacija. Druga Ignacijeva ura, signirana s »Hoffman fecit« in z letnico »1746« (sl. 4), je doslej edini znani primerek nočne ure, ki so jo naredili na področju Slovenije. Njeno ohišje ima prav tako obliko tabernakla, lepo naslikani pejsaž pa je večje prilagojen funkciji mehanizma. Kot podedovana delavnica je bila Ignacijeva delavnica po vsej verjetnosti dobro opremljena z raznovrstnim urarskim orodjem, posebno še, ker vemo, da je Ignacijev oče napravil precej komplicirano uro na ljubljanskem magistratu. Večje urarske delavnice so imele stružnice na nožni pogon in so v njih često delali pomočniki, ki so obvladali posamezne obrti. Tako je verjetno okrasno ploščo in številčnico na uri iz Mestnega muzeja v Ptujju napravil neki Ignacijev pomočnik, ohišje mizar, sam mehanizem pa je Ignacijev delo. Nočna ura pa nam priča, da je Ignacij Hofman za okrasitev te ure poiskal prav dobrega in za to sposobnega slikarja.

Obenem s prirastkom prebivalstva v Ljubljani ter z bogatenjem plemstva in meščanov se večja tudi število urarskih mojstrov. Istočasno kot Ignacij Hofman je deloval tudi urar za majhne mehanizme Anton Hartlin,¹⁸ od katerega se, kolikor nam je doslej znano, ni ohranila nobena ura, ki bi nosila njegovo ime. Zato bi mogli sklepati, da se je ukvarjal samo s popravilanjem ur.

Ljubljanski urarji so se bali velike medsebojne konkurence in so od »Komerčnega koncesa« vojvodine Kranjske¹⁹ zahtevali, naj posreduje pri »Njenem veličanstvu, ker bi bilo za urarje velikih in majhnih mehanizmov ter tudi za kupce same koristno, če bi se zmanjšalo število mojstrov in bi se

povečalo število pomočnikov in vajencev«. Tako leta 1770 izide razglas,²⁰ »da ne sme nihče iz ceha²¹ brez vednosti dvornega komerčnega koncesa dajati dovoljenje za opravljanje urarske obrti ter da mora izpraznjeno mesto umrlega urarskega mojstra ostati prazno.« V zvezi s to odredbo so leta 1784 urarju Barthelmu Weizu iz Kranja²² in urarju za velike mehanizme Georgu Gradinu, meščanu Novega mesta, zavrnilo prošnjo, naj bi ga ljubljanski magistrat proglasil za svojega meščana in mu izdal dovoljenje za izdelovanje velikih ur.²³ Zanimiva je izjava urarjev Ignacija Hofmana in Joh. Martina Mosera ljubljanskemu magistratu, ko trdita, da je Gradin za izdelovanje takih ur nesposoben.²⁴ Leto dni kasneje, ko poskuša Gradin kupiti dovoljenje za obrt od vdove pokojnega urarja Hartlina, se Hofman in Moser trudita, da bi dovoljenje prodali urarju za majhne mehanizme Andreju Zupančiču (Andreas Suppantschitsch), ki takega dovoljenja ni imel.²⁵ Tedaj je magistrat Gradinovo prošnjo dokončno zavrnil,²⁶ vdovi Hartlinovi, ki je nameravala prodati dovoljenje Georgu Gradinu,²⁷ pa je odgovoril z naslednjim aktom (prevod iz nemščine navajam v celoti, ker nam daje sliko o zakonih in razmerah, ki so bile med urarji ob koncu XVIII. stoletja):

»Prošnja Terezije Hartlin je zavrnjena, ker je Georg Gradin izučen samo za izdelovalca velikih ur, vdova Hartlin pa ima dovoljenje za izdelovanje malih ur. Razen tega so v Ljubljani trenutno trije urarji za male mehanizme, kar popolnoma zadovoljuje potrebam meščanov ter je to odobreno že z odločbo leta 1770. Če bi Terezija Hartlin hotela prodati svoje obrtno dovoljenje mojstru

Suppantchitschu, ki tega dovoljenja še nima, se s tem število urarjev ne bi povečalo.

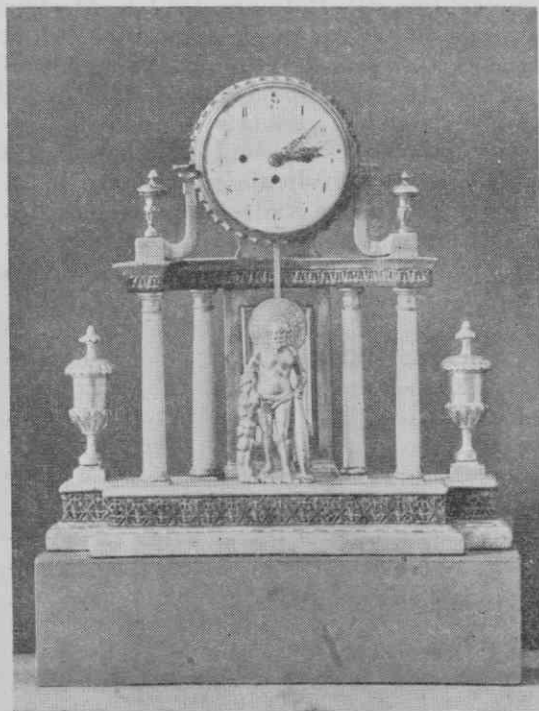
Ljubljana, 18. marca 1791.

Joh. Martin Moser
Andreas Suppantchitsch
Gaspar Jannoch
Balthazar Hoffman²⁸

Tako vidimo, da je urarja Ignacija Hofmana nasledil urar Baltazar Hofman,²⁹ Gašper Janoh pa je sprva delal kot pomočnik pri vdovi urarja za velike mehanizme Janeza Jurija Vidermana.³⁰ (Kaže, da se je Janoh kasneje oženil z Vidermanovo vdovo, ker sta oba omenjena kot hišna lastnika iste Vidermanove hiše). Od Vidermanovih ur je trenutno znana samo ena v obliki tabernakla ter je v zasebni lasti. Doslej še nisem našla niti enega primerka, ki bi bil izdelek urarja za male mehanizme Mosera³¹ ali urarja za velike mehanizme Janoha.³²

Leta 1790 je dobil ljubljanski magistrat od neke ženevske tovarne spisek imen švicarskih proizvajalcev, ki po izredno nizkih cenah ponujajo precizno izdelane posamezne dele mehanizma.³³ Tri leta kasneje izda pokrajinsko glavarstvo okrožnico, s katero zviša uvozno carino za »spiralna in gonilna peresa, da bi podprli domačo obrt.«³⁴

Ob prihodu novega urarja Antona Regalija (Regally)³⁵ je prišlo med njim in drugimi ljubljanskimi urarji do velikega spora.

Sl. 11

In prav ta spor med prišlekom in starimi urarji nam daje zaradi številnih magistratnih aktov, ki govore o tem sporu, mnogo razlogov, da verjamemo, da so ti mojstri sami izdelovali svoje ure, da so se borili proti novim prišlekom in da za tedanje ljubljanske razmere urarstvo nikakor ni bilo donosno. Več ohranjenih ur teh ljubljanskih mojstrov priča o sorazmerno visoki ravni ljubljanske umetne obrti ob koncu XVIII. in začetku XIX. stoletja. Ker se ti primerki večinoma ne razlikujejo od ur sodobnih mojstrov z Dunaja in iz Gradca, so menili, da so njihove signature na številčnicah ali medaljonih samo znaki urarjev trgovcev, ki s podpisom dajejo neko garancijo in si ustvarjajo reklamo. Razumljivo so bili nekateri deli in okraski na ohišju mehanizma uvoženi iz sosednjih dežel, kjer so bile že dobro razvite manufakture. Ta uvoz se je okreplil predvsem ob koncu XVIII. in na začetku XIX. stoletja, ko je bilo na pohištvu in na urah nakopičeno mnogo bogatega klasicističnega kovinskega okrasja.

Ko je Anton Regali, urarski pomočnik pri Andreju Zupančiču, leta 1801 pri magistratu zaprosil za dovoljenje, da bi smel samostojno opravljati urarsko obrt,³⁶ je naletel pri ljubljanskih urarjih na močan odpor. Očitali so mu, da so njegove izjave o uku pri ljubljanskem mojstru Zupančiču netočne, enako kakor tudi njegovo delo pri urarju Frischerju na Dunaju.³⁷ Več ko leto dni je Regali zasipal magistrat s svojimi prošnjami, od katerih v prevodu citiram nekatere najpomembnejše fragmente: »Urarstvo je svobodna obrt³⁸ ter naj bi se zato dovolilo vsakomur, ki ga zna opravljati. Da dobro poznam urarsko obrt, morem dokazati z urami, ki sem jih izdelal zase; ena izmed njih je ura z nihalom, ki jo morem predložiti kot mojstrski vzorec. Nihče od tukajšnjih urarjev, niti Balthazar Hoffman, ne bi znal napraviti take ure. Moral bi jo imeti vsak urar, da bi po njej reguliral ure, ki jih dobi v popravilo. Če kdo dvomi v resničnost mojih izjav, sem pripravljen napraviti tako ura za zaprtimi vrati.«³⁹ V drugi prošnji priznava Regali sposobnost samo Baltazaru Hofmanu, »ki zasluži ime dobrega urarja, toda on sam je premalo za vso Ljubljano in njemu končno niti ni treba, da bi živel od te obrti.«⁴⁰ Magistrat in okrožno glavarstvo sta zavrnila nekaj Regalijevih prošenj z motivacijo, »da bi s povečanjem števila urarskih mojstrov prišlo do tega, da bi stari vodje obrti ostali brez kruha ter da nihče od treh ljubljanskih urarjev ne more vzeti pomočnika, ker niti sami nimajo dovolj dela.«⁴¹ Ko je Regali v neki prošnji navedel, da so morali mnogi meščani poslati svoje ure v po-

pravilo na Dunaj, ker tukajšnji urarji niso bili dovolj sposobni, da bi jih popravili, so mu ljubljanski mojstri odgovorili naslednje: »Mi izdelujemo nove ure. Če znamo to, kako da ne bi znali popraviti starih. V času vojne je prišlo v naše kraje toliko tujih ur, da nimamo mnogo upanja, da bomo nove ure prodali, čeprav jih izdelujemo. Torej nam ostajajo predvsem popravila, ki prinašajo zelo majhen dohodek.«⁴² Končno je okrožno glavarstvo izdalo magistratu naročilo, da da Regaliju meščansko pravico in izda obrtno dovoljenje.⁴³ Iz dopisov, ki so kasneje prišli z glavarstva, je videti, da je bil samo eden od treh ljubljanskih urarjev član ceha — Zupančič je bil predstojnik obdelovalcev kovin. Druga dva sta opravljala svojo obrt samo kot meščana in zato nista imela nikakršne pravice, da bi Regaliju odvzemala možnost za obrtno dovoljenje.⁴⁴

Leta 1804 je prispel v Ljubljano urarski pomočnik Leonhard Heichele ter poskušal kupiti od urarja Zupančiča dedno obrtno dovoljenje.⁴⁵ Zupančič je imel dve obrtni dovoljenji, prvo je bilo dedno, ki ga je kupil od vdove urarja Hartlina,⁴⁶ drugo dosmrtno »ad personam« pa je dobil od glavarstva. Isto dovoljenje je želel kupiti od Zupančiča tudi Regali, ker je imel samo obrtno dovoljenje ad personam. In spet se v to vmešajo ljubljanski urarji ter si prizadevajo, da bi dovoljenje dobil Regali, ker je on »sin kranjske domovine in se tako število urarjev spet ne bi povečalo«. Razen tega so menili, da je Heichele še zelo mlad (bilo mu je komaj 25 let) in da je njegovo spričevalo o spretnosti verjetno pretirano. Napisal mu ga je njegov brat, pri katerem se je izučil obrti,⁴⁷ potrdilo o uku pa bi moralo biti po vseh predpisih podpisano od predstojnika ceha. Leto dni kasneje (1805) je Heichele kupil obrtno dovoljenje od urarja Moserja,⁴⁸ ljubljanski ceh (verjetno: obdelovalcev kovin) pa od njega zahteva, da napravi predpisani vzorec iz domačega materiala.⁴⁹ Isto leto je magistrat zavrnil prošnjo Moserjevega sina Josefa,⁵⁰ ker meni, »da potrebe Ljubljane popolnoma zadovoljuje en urar za velike mehanizme in štirje urarji za majhne mehanizme; to so Andreas Suppantšitsch, Balthaz Hoffman, Anton Regally in Leonhard Heichele«.⁵¹ (Urar za velike mehanizme je bil bržkone Gaspar Janoh.)

Od vseh štirih imenovanih urarjev za majhne mehanizme so se nam ohranili zelo lepi primerki in menim, da je druga polovica XVIII. stoletja kljub »težkim razmeram«, kakor izjavljajo sami urarji, vendarle zlata doba slovenskega urarstva. Končno nam arhivalije dokazujejo, da so mojstri sami izdelovali ure. Čemu bi ne bile prav te

ure tiste, ki so se ohranile do danes? Medtem ko so avstrijske ure polne raznih indikacij, imajo ure domačih mojstrov zelo enostavne mehanizme, katerih nekateri elementi so za posamezne mojstre tipični. Ne vem niti za eno uro z domačo signaturo, ki bi kazala razen datuma v mesecu in dneva v tednu še lunine mene in leta. Če bi šlo za uvožene ure z domačim napisom, tedaj se vprašam, kako da med številnimi urami s kompliciranimi mehanizmi iz druge polovice XVIII. stol. ne najdemo vsaj ene z imenom našega mojstra. Ta bi se mogel prav tako podpisati na številčnici kake bolj komplicirane in dragocenejše ure, kot je to napravil na ohranjenih. Zupančičeve ure so na primer vse budilke (sl. 5), Hofmanove (sl. 6, 7) in Regalijeve pa takega mehanizma sploh nimajo, so pa zato običajno opremljene z mehanizmom za datume. Če primerjamo bombirane številčnice in male bele medaljone Hofmanovih ter Regalijeveh ur v obliki tabernaklov, vidimo, da jih je izdelala ista roka, najverjetneje kak domači obrtnik. Okrasni liti deli, nožice, bakle in drugo so bili verjetno uvoženi iz Avstrije, kjer so jih množično proizvajali in so bili zato cenejši kot tisti, ki bi jih napravil domači obrtnik.⁵² Vse tri ohranjene Zupančičeve ure so v obliki tabernakla, njih številčnice iz pozlačene medi imajo rimske številke ter majhen pozlačen medaljon z vgravirano signaturo, nastale pa so te ure približno med 1770 in 1790. Nekako istočasno je nastala tudi edina doslej znana Vidermanova ura (sl. 8), ki predstavlja najbogateje okrašeni primerki tabernakl ure s signaturo domačega urarja ter edino uro, na kateri je ime avtorja vgravirano na dveh mestih. Ena signatura »Georg Wiederman in

Sl. 17

Laybach« je na pozlačenem medaljonu v polkrožnem zaključku okrasne plošče, druga krajša »Widman Laybach« pa je vgravirana na sami številčnici.

Vidimo, da imajo Zupančičeve in Vidermanove ure enake številčnice iz medij z rimskimi številčkami, enake medaljone z vgraviranimi napisi, enake ploščice za zaustavljanje mehanizma za bitje ter enake kazalce iz bromiranega jekla. Tabernakl ure Hofmana in Regalija so nastale od 1790 do 1810 in imajo skupne lastnosti: belo emajlirane številčnice z arabskimi številčkami, nekoliko manjše medaljone s signaturo ali kako barvasto sliko ter pozlačene kazalce. Medtem ko se tako posamezni elementi in okrasni deli v času spreminjajo, ostajajo lesena ohišja zvesta prvotni obliki. Tega ni mogoče pripisati kaki zaostalosti ali zastarelemu okusu naših mojstrov, temveč splošnoevropskemu prilagajanju tej obliki, ki se začela v Angliji nekje v XVII. stoletju, preplavi vso Evropo ter se v Avstriji in Nemčiji zadrži vse tja do začetka bidermajerja. Naši urarji so zvesto kopirali dunajske in graške mehanizme, katerim so ustrezali tudi posamezni uvoženi deli.

Medtem ko so domače ure, izdelane ob koncu XVIII. stoletja, vse tabernaklaste in bi zanje mogla trditi — glede na prejšnje razpravljanje —, da so delo domačih rok, se pojavljajo na začetku XIX. stoletja ure z domačo signaturo v novih empirskih oblikah, njihove karakteristike pa kažejo na

uvoz iz sosednje Avstrije. Regalijeva empirska ura, katere ohišje nosijo tri ovnove glave (sl. 9) ter stenska ura iz alabastra v obliki križa nemškega viteškega reda (sl. 10) sta pač najverjetneje izdelka avstrijske delavnice, a je nanju postavil Regali svoje ime, da bi tako morda jamčil za kvaliteto. Enako je tudi z različnimi tipi ur Baltazarja Hofmana. Njegove tabernaklaste ure so nastale v zadnjem desetletju XVIII. stoletja, medtem ko je njegova empirska ura s štirimi stolpiči najverjetneje uvožena⁵³ (sl. 11). To velja tudi za ure Leonharda Heicheleja (sl. 12, 13), ki kasneje nosijo značilnosti čistega empira, ko je mehanizirano delo omogočilo njihovo množično proizvodnjo, ki ji domači mojstri v svojih delavnicah niso mogli več konkurirati.

Industrializacija povzroči, da se v mestih poveča število prebivalcev ter postanejo tako ure vedno bolj potreben predmet bidermajerskega interiera. Njihova produkcija v središčih monarhije se je naglo povzpela. Trgovske zveze med mesti so bile že tako pogostne, da so avstrijske manufakture s svojimi urami preplavile slovenske domove, delovanje domačih urarskih mojstrov pa se je omejilo zgolj na prodajanje in popraviljanje uvoženih ur. V Ljubljani je bilo 1805. leta 5 urarskih mojstrov, nepolnih 30 let kasneje pa že 15. V davčnih knjigah XIX. stoletja najdemo imena urarjev, ki so samo enkrat zapisani, da so plačali davek, kasneje pa se njihovo ime ne pojavi več. Zaradi velike konkurence so se verjetno selili iz kraja v kraj. Tako se urar Lorenz Pehr pojavi v tretjem desetletju XIX. stoletja v Ljubljani,⁵⁴ 1840 ima delavnico v Zagrebu, 1851 pa v Karlovcu.⁵⁵

V sredini XIX. stoletja prevladuje v Sloveniji varianta bidermajerskega tipa avstrijskih ur s črno lakiranim ohišjem in alabastrnimi stebriči. Večina jih ni signirana, a zelo kvaliteten primerek takega tipa je ura v Mestnem muzeju v Ljubljani, signirana z »Nic. Rudholzer in Laybach« (sl. 14). Pogosto so urarji razen ur prodajali tudi druge predmete. Tako ob imenu Josefa Karingerja piše, da je urar in prodajalec nakita.⁵⁶ Friderik Hofman, morda poslednji potomec te stare urarske družine, ima 1903. leta v Ljubljani trgovino optičnih izdelkov,⁵⁷ ura z njegovo signaturo (sl. 15) — hrani jo Narodni muzej v Ljubljani — pa ima skoraj na vseh delih mehanizma in na ohišju tovarniške žige.

Čeprav nisem pregledala arhivskega gradiva v drugih središčih po Sloveniji, po ohranjenih urah menim, da je bil tam položaj v XVIII. stoletju enak kot v Ljubljani. Ura

Sl. 18

v obliki tabernakla s signaturo »Primus Okrolni in Cilli«⁵⁸ (sl. 16) po svoji kvaliteti daleč zaostaja za tedanjimi urami iz Ljubljane ter še bolj kaže, da je delo domačega mojstra. O urarstvu v Celju piše J. Orožen: »Veleurarstvo je bilo v Celju udomačeno vsaj že v II. pol. 18. stol., ko ga je izvrševal Blaž Okrogelnik. Potreba po velikih urah je bila tolikšna, da je nastala v mestu kmalu še druga delavnica, Lamprehtova, ki so jo pozneje posedovali Goriški. Z izdelovanjem in popraviljanjem majhnih ur pa so se za Josefom Knöblom dolgo bavili Niggli.«⁵⁹ Tudi v Mariboru je bilo verjetno več delavnic, toda trenutno so mi znana le tri imena mariborskih mojstrov. Ura v obliki tabernakla s signaturo »Bauconnitz Marburg« (verjetno Bankovič) ne izpričuje neke posebne kvalitete delavnice.⁶⁰ Drugo ime »Anton Anitsch in Marburg« je vgravirano na žepni uri v obliki molitvenika⁶¹ (sl. 17, 18), ki predstavlja izredno kvaliteten primerek tega tipa. Še ena ura s signaturo »Joh. Fischer in Marburg«⁶² (sl. 19) je v obliki klasicističnega portala iz prvega desetletja XIX. stoletja ter je verjetno enako kot tedanje ure iz Ljubljane uvožena. Zanimivi sta dve uri iz Cerknice. Eno hranijo v Narodnem muzeju in ima signaturo »Thomas Vyzschiz Zirkniz 1759« (sl. 20). Nekoč je imelo ohišje obliko tabernakla, današnje pa izvira iz leta 1886 in ga je napravil mizar J. Urbančič (podpis je v predalu, napisan s svinčnikom, kakor so se mizarji na pohištvu pogosto podpisovali). Mehanizem je ročno delo, najbolj zanimivo pri njem pa je to, da odbija cele ure samo pri potegu vrvice. Morda je bilo to napravljeno na zahtevo lastnika, ki je tako ponoči s potegi vrvice mogel šteti odbite ure? — Druga ura se hrani v privatni zbirki; od nje je ohranjen samo mehanizem z okrasno ploščo, ohišje pa je verjetno imelo prav tako obliko tabernakla. Signatura »Andreas Vizznitch fecit Zirkniz 1770«, vtisnjena na zadnji zaporni plošči z enakimi črkami kot na Thomasovi uri, kaže, da gre za isto urarsko delavnico, ki je prešla od očeta na sina.

Verjetno so bile tudi v drugih slovenskih mestih urarske delavnice ter se bodo v njihovih mestnih arhivih našla imena urarskih mojstrov, morda pa bodo našli tudi ure z njihovimi signaturami.

Na začetku XX. stoletja je bilo v Ljubljani več kot dvajset urarskih delavnic,⁶³ po prvi svetovni vojni pa se je to število še znatno povečalo. Največja med njimi je bila delavnica H. Suttnerja.

V Sloveniji je začela delati prva tovarna ur leta 1955 v Lipnici pri Kropi, najprej pod imenom »Tulip«, kasneje pa so jo pridružili tovarni precizne mehanike Iskra v Kranju.

V njej izdelujejo mehanične stenske ure »Biro T 3«, ki jih je treba navijati vsakih osem dni, in električne stenske ure, ki so povezane z matično električno uro, izdelano v Svici. Ure so enostavnih oblik v skladu s splošnimi težnjami modernega oblikovanja.

S tem razlaganjem prikaz urarstva v Sloveniji in njegovega razvoja še zdaleč ni zaključen. Nadaljnje raziskave po arhivih nam bodo odkrile še mnogo dragocenih podatkov, v prvi vrsti pa velja to za javne ure, katerih zgodovina je še zelo slabo raziskana in so jih vsekakor imeli tudi po drugih slovenskih mestih.

Pregled cerkvenih arhivov bo verjetno osvetlil vlogo kovačev iz Kroke kot izdelovalcev javnih ur, katerih delovanje moremo slutiti v XIX. in na začetku XX. stoletja.

OPOMBE

1. Mestni arhiv v Ljubljani (MALj) Ausgabuch 1582, Cod XIII/12 f. 34. — 2. MALj ibid. 1584, Cod XIII/13, f. 34. — 3. Ibid. 1595, Cod XIII/12 f. 33. — 4. Ibid. 1596, Cod XIII/15 f. 27. — 5. Ibid. 1595, Cod XIII/14 f. 37. — 6. Fabijančič, Knjiga hiš I, II, III (rokopis v MALj). — 7. Ibid. I št. 381, 808, 561, 572. — 8. Ibid. št. 38, 40. — 9. Ibid. III št. 765. — 10. Ibid. I št. 35. — 11. Ibid. št. 383, 63. — 12. Tkalcčič, Prvostolna crkva zagrebačka, Zagreb 1885, 11. — 13. Fabijančič, Knjiga hiš I št. 524. — 14. S. Vilfan, Zgodovina ljubljanske mestne hiše, Ljubljana 1958, str. 24, 31. — 15. V arhivalijah MaLj stoji poleg imena urarskih mojstrov vedno »Grossuhrmacher« ali »Kleinuhrmacher«. Urarji za velike mehanizme so izdelovali in popravljali javne in hišne ure, urarji za majhne mehanizme pa samo hišne in žepne. — 16. Fabijančič, Knjiga hiš I št. 289. — 17. Ibid. — 18. Ibid. št. 383. — 19. K. K. Commercien Concess Ducat: Carniola. — 20. MALj Reg. I, fasc. 57, f. 171. — 21. Tu je mišljen puškarski ceh ali ceh obdelovalcev kovin, ker urarji niso imeli svojega. — 22. MALj Reg. I, fasc. 57, f. 174. — 23. Ibid. f. 176. — 24. Ibid. f. 177. — 25. Ibid. f. 178, 184. — 26. Ibid. f. 180. — 27. Ibid. f. 172. — 28. Ibid. fasc. 125, f. 972. — 29. Fabijančič, Knjiga hiš I št. 289. — 30. Ibid. št. 220. — 31. Ibid. III št. 735. — 32. Imenik mestjanov mesta Ljubljane 1867, št. 238. V njem je napisan pod imenom Kašpar Jantsch. — 33. MALj Reg. I, fasc. 57, f. 180. — 34. Ibid. fasc. 141, f. 500. — 35. Ibid. f. 398. — 36. Ibid. f. 385. — 37. Ibid. f. 394. — 38. Urarstvo so smatrali za svobodno obrt, ker urarji niso pripadali nobenemu cehu. — 39. MALj Reg. I, fasc. 141, f. 408. — 40. Ibid. f. 416. — 41. Ibid. f. 443. — 42. Ibid. f. 394. — 43. Ibid. f. 446. — 44. Ibid. f. 448. — 45. Ibid. f. 461. — 46. Ibid. f. 467. — 47. Njegov brat je bil verjetno Josef Heichele, urar v Zagrebu. Omenjen je v katalogu »Od sunčanog sata do modernog kronometra«, Zagreb 1954, št. 124. — 48. MALj. Reg. I, fasc 141, f. 477. — 49. Ibid. f. 497. — 50. Ibid.

f. 494. — 51. Ibid. f. 486. — 52. Ob koncu XVIII. stoletja je bilo na Dunaju 13 mojstrov, livarjev bronra, ki so delali kovinske aplikacije samo za ure (Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes, Berlin, 387). — 53. Pri restavriranju ure za razstavo je našel tov. Bajec za mavčno plaketo listek, v gotični popisan z naslednjim tekstom: »Ti osel, zakaj si to napravil? Renovirano 1846. leta. Aloys Schuscheck, pozlatař. Tega leta je bil potres.« — 54. MALj, Obrtni registri Cod XX/5, 2. — 55. Narodne novine, Zagreb, 1843, 392; Agramer

Zeitung. 1851, 576; 1857, 436. — 56. MALj, Reg. I. fasc 212, f. 823. Imenik mesta Ljubljane št. 262. — 57. MALj, Prosti in rokodelski obrt od 1885 do 1907, Cod XX/9 št. 300. — 58. Ura je v zbirki Muzeja za umjetnost i obrt v Zagrebu (MUO). — 59. J. Orožen, Zgodovina celjske obrti, Vodič po razstavi in mesto Celje z okolico, Celje 1935. — 60. Ura je v Mestnem muzeju v Celju. — 61. Ura je v Gradskem muzeju v Varaždinu. — 62. Ura je v MUO v Zagrebu. — 63. MALj, Prosti in rokodelski obrt Cod XX/9.

IVAN Marija Marušič (1641—1712)

BRANKO MARUŠIČ

ZIVLJENJE

Slovenska historiografija je s člankom dr. Zdravka Jelinčiča¹ prvič popisala življenje in pomen dela kronista, zgodovino pisca, pridigarja, pesnika in risarja Goričana Ivana Marije Marušiča, ki si ga Slovenci sicer lahko lastimo le kot človeka, ki izhaja iz našega rodu, se pa v svojem življenju ni nikoli jasno narodnostno opredelil. Bil je eden izmed tistih nekaj tisoč goriških meščanov, ki jim življenjske razmere tistega časa še niso dajale možnosti, spodbude in vzroka, da bi ob določenih priložnostih že zavestno deklarirali svojo narodnost. V slovenskem jeziku ni pisal, zato je za slovensko zgodovino književnosti nepomemben, slovensko zgodovino pisje pa more v njem videti enega izmed piscev sodobnih zgodovinskih dogodkov, kronistov. V tem smislu je treba tudi ocenjevati njegovo delo.²

Marušiča, čigar dela so razen enega ostala v rokopisu, je prvič omenil v enem izmed svojih zgodovinskih del Rudolf Coronini; opozoril je na njegov dnevnik, pisan v letih 1682—1683, ko je v Gorici pustošila kuga.³ Njegova prva biografija sta bila znani Carlo Morelli di Schönfeld (1730—1792)⁴ in baron Pier Antonio de Codelli (1754—1822).⁵ Ne bi bilo lahko določiti, katera biografija je prej nastala. Morelli je namreč prvi del svoje zgodovine goriške grofije izdal že leta 1773 pod naslovom »Saggio storico della Contea di Gorizia«, delo je nadaljeval in ga končal dve leti pred smrtjo. Rokopis, ki je obsegal tudi razširjeni, že tiskani prvi del, je po njegovi smrti vdova baronica Francesca Valvasor poklonila goriški kmetijski družbi,⁶ ta pa ga je šele v petdesetih letih XIX. stoletja izdala v redakciji zgodovinarja G. Domenica Della Bona; trem Morellijevim zvezkom je Della Bona dodal še četrtega s svojimi opazkami in dodatki. Nekako istočasno

z Morellijevim je nastala tudi Codellijeva biografija, izdana v citirani knjigi, ki je leta 1792 dosegla že svojo tretjo izdajo.⁷ Morelli je izčrpnejši in točnejši biograf, medtem ko Codelli navaja nekaj zmotnih podatkov.

Med 86 pisci na področju takratne »avstrijske Furlanije«, kolikor jih Codelli navaja, je tudi naš Marušič. O njem so »stare listine« poročale, da je bil rojen »v vasi dve milji oddaljeni od Gorice, imenovani Salcano o Soligano« (Solkan op. BM) leta 1639. Postal je duhovnik ter je služboval v Mirnu pri Gorici, deloval pa je tudi v samostanu sv. Klare v Gorici. Umril je leta 1704, objokovan od župljanov in klarisinj, ki so uživale sadove njegove »goreče vneme«. Codelli omenja tudi nekatera Marušičeva dela in poudarja njihovo važnost.⁸

Kot že povedano, je Morelli vestnejši zapisovalec Marušičeve biografije. Po vesteh, ki jih je Marušič zapustil, je ugotovil, da je bil rojen 1641, humanistične študije je končal v Gorici, šel pa je nato v Celovec, kjer je nadaljeval šolanje. Bil je nato poklican v samostan sv. Klare v Gorici, ker je bil že takrat znan po svoji pridnosti in usmiljenosti. Postal je kaplan in čez nekaj let (1673) spovednik ter je opravljal svojo dolžnost 12 let. Kot spovednik in kaplan si je prizadeval v nunah vzgojiti usmiljenost in notranjo disciplino. Poleg tega je kazal tudi veliko željo, da bi potomcem poročal o zgodovini dežele in o sodobnih razmerah. V tem smislu je pričel svoje delo z opisom zgodovine samostana sv. Klare, dela po Marušiču ni nihče nadaljeval. Zapustil je še druge rokopise; v njih so bili popisani najbolj znameniti dogodki iz življenja tedanje goriške grofije. Marušičev vesel značaj in »spodbujena domišljija« sta veliko pripomogla, da je svoje rokopise opremil z »neuglajeno narisanimi podobami, ker je hotel tudi tako poročati